

YÖNTEMSEL BİR KAVRAM OLARAK TÜRK HALK BİLİMİ ÇALIŞMALARINDA DÜŞÜNÜMSELLİK

Metin EREN*

Özet

Halk bilimi, halk hayatını çeşitli yönlerden inceleyen bir disiplindir. Bu inceleme, genellikle, alan araştırması sonucu elde edilen veriler kullanılarak gerçekleştirilir. Yakın dönemlere kadar saha çalışmalarında araştırmacı, bütün araştırma sürecine hakim kişi olarak kabul ediliyordu. Araştırmacının özne, otorite konumu uzun bir süre herhangi bir sorgulamaya konu edilmedi.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde bilgi felsefesi alanında bilginin niteliği ve değişen yapısı üzerine ortaya çıkan tartışmalar bilimsel bilginin öznesine dair sorgulamaları da beraberinde getirdi. Bu sorgulama farklı bilimsel disiplinleri ve disiplinler çerçevesinde araştırma yapanları içerecek şekilde genişledi. Bu tartışmalar sonucu yöneme ilişkin bir kavram olarak düşünümsellik kavramı gelişti. Düşünümsellik, hem bilimsel disiplinin kendi yöntemlerine hem de araştırmacının konumuna ilişkin yeni yaklaşımları ifade eden bir kavram olarak şekillendi. Düşünümsellik ile ilgili tartışmalar dilbilim, sosyoloji, antropoloji, medya çalışmaları gibi disiplinleri etkiledi.

Düşünümsellik, halk bilimi gibi önemli ölçüde alan araştırmasına dayanan bir bilgi dalında araştırmacının ve kaynak kişilerin konumlarını birlikte değerlendirmeye olanak sağlamaktadır. Düşünümselliği dikkate alan bir yaklaşım, birçok değişkenin olduğu bir alanda bilimsel nesnellığın sağlanmasına araştırmacıları daha da yaklaştıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Halk bilimi, yöntem, düşünümsellik., öznellik, nesnellik

* Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, metineren@yyu.edu.tr

REFLEXIVITY IN TURKISH FOLKLORISTICS AS A METHODOLOGICAL CONCEPT

Abstract

Folkloristics is a scientific discipline that examines folk life in various ways. Folkloristics studies are usually carried out using data obtained as a result of field research. Until recently, the researcher was regarded as the authority of the whole research process at the field research. The authority position of the researcher was not subject to any question for a long time.

The post World War II era emerged a debate about the changing nature of knowledge in the field of philosophy of knowledge. This discussion resulted in that position of the researcher as a subject of scientific knowledge. The conception of reflexivity has been emerged result of these discussions. Reflexivity has shaped as a concept that expresses new approaches to both scientific discipline's own methods and researcher's position at the study. Discussions about reflexivity influenced disciplines such as linguistics, sociology, anthropology, media studies.

Reflexivity allows for the evaluation of the positions of the researcher and the source persons together at folkloristics which it is substantially based on field research. Reflexivity will provide new perspectives to the scholars of folkloristics in terms of ensuring scientific objectivity.

Key Words: *Folkloristics, method, reflexivity, subjectivity, objectivity*

Giriş

On dokuzuncu yüzyıl sosyal ve beşeri bilim dallarının ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Bu disiplinlere halk bilimi, sosyoloji, antropoloji, iktisat örnek verilebilir. Bu bilimlerin ortaya çıkışı Batı dünyasının sosyal, ekonomik, siyasi, bilimsel çok yönlü dönüşümleri ile ilgilidir. Halk bilimi bir disiplin olarak şekillendiği on dokuncu yüzyılın son çeyreğinde antropoloji ve sosyoloji arasında konumlanmıştı. Halk bilimi; antropoloji gibi uzaksıl, bütünüyle sözlü aktarıma tabi kültürleri kendi bütünlüğü içerisinde anlamak üzerine konumlanmış bir bilim ile sosyoloji gibi toplumsallığı kendi “evinde” inceleyen bir disiplin arasında “kendi evinde” arkaik, geleneksel, sözlü olanı inceleme amaçlı bir disiplin olarak teşekkül etmiştir. Bu nisbi ara konum, halk bilimi incelemelerini diğer disiplinlerin etkilerine açık kılmıştır.

Halk bilimi incelemelerinin başlangıcından itibaren iki temel kaynağı olmuştur. Bu kaynaklardan birincisi halk bilimi incelemelerine temel teşkil edecek kültür öğelerinin saha çalışması ile derlenmesidir. Grimm Kardeşlerin “Çocuk ve Ev Masalları”(1812) çalışmalarını yayınlamalarından günümüze halkbilimi incelemelerinin en önemli verimleri saha çalışmaları ile elde edilmiştir. Halk bilimi incelemelerinin bir diğer kaynağını yazılı metinler oluşturmuştur. Halk bilimi disiplini tarihsel gelişimi içerisinde anılan incelemeler için kendi yöntem ve kuramlarını geliştirmeye çalışmıştır.

Alan çalışması, araştırmacının inceleme konusuna ait hipotezleri test etmeye, belli yöntemler ışığında incelemesine ait verileri elde etmesine yöneliktir. Alan çalışması süreci, değişkenleri çeşitli ve karmaşık bir süreçtir. Planlama, derleme ve değerlendirme aşamalarından oluşan (Çobanoğlu 1999: 46) bu sürecin genel karakteri veri elde etme sonucuna odaklı olmasıdır. Araştırmada kullanılan gözlem ve görüşme yöntemleri araştırma olgusuna ait verileri elde etmeyi mümkün kılar. Bu yöntemler ışığında elde edilen veriler araştırmacı tarafından değerlendirilir. Bu değerlendirme seçme ve yorumlamayı da içerir. Bu sonucun sağlanmasında en önemli etken derlemeci olarak görülür. Araştırma sürecinin kurgulanmasının asıl faili olan araştırmacı amacına ulaşmada kendi konumunu nesnel gerçekliği inşa eden kişi olarak kurar. Bu bir zorunluluktur; çünkü özne araştırmacının kendisidir. Bu olgu uzun bir süre verili, değişmez ve tartışmasız kabul edilmiştir. Bununla birlikte alan çalışmalarında araştırmacı öznenin konumu yirminci yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte eleştirel bir tartışmanın odağına yerleşmiştir. Düşünümsellik (reflexivity) kavramı etrafında şekillenen bu kavramsal ve yöntemsel tartışmanın halk bilimi çalışmalarına etkisi bu incelemenin ana sorusudur.

Yönteme Dair Bir Kavram Olarak Düşünümsellik

Descartes'in "sisteminin temel önermesi olan 'Düşünüyorum, öyleyse varım' (Savran 2012: 157), modern bilimin ve modern insanın varlık tasarımının temel mottosudur. Heidegger, hayvanlar düşünmeksizin davranırlar, fakat yalnızca insan sadece yaptıklarını değil aynı zamanda düşündükleri üzerine de düşünür (Akt. Aktay 1998: 154) derken, düşünümselliğin felsefi öncüllerinden en önemlisini ifade etmiş olur.

Felsefeye ait bir kavram olarak ortaya çıkan "reflexivity-düşünümsellik /self-reflexivity-öz-düşünümsellik" insan ve toplum bilimlerinde dikkate alınan yöntemsel bir kavram haline gelmiştir. Kavram hem metodolojik hem de teorik boyutlara sahiptir. "*Düşünümsellik*" farklı disiplinlerde ve bağlamlarda farklı anlamlar kazansa da düşünümsellik hakkında bir çekirdek anlam tespit edilebilir: "Düşünümsellik" kendisini nesneleştirme, kendini bir inceleme nesnesine dönüştürme, özne-nesnenin karışması (Myerhoff & Rubby 1982: 2) şeklinde tanımlanabilir. Bu bağlamda düşünümsellik, insanı kendi alışkanlık ve göreneklerine ilişkin bağlarından uzaklaştırarak, yaptıkları üzerine daha derin düşünmesini sağlayan [bir ilk ana geri döndürerek] yaptıkları üzerine düşünme anlamında derin bir farkındalık oluşturur. Düşünümsellik; kendine atıfla kendini, kendi araştırmasının nesnesi kılma çabasıdır. Özne ve nesnenin birleşmesidir (Myerhoff & Rubby 1982: 2). David Hufford, kavramın inanç çalışmalarındaki yerini aydınlatmaya çalıştığı makalesinde kavramın dilbilgisinde, özne ve nesne arasındaki ilişkiyi göstermede bir metafor olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Bu kavram, araştırmada araştırmacı-yazar-gözlemcinin davranışlarını ve bu unsurların varlığının sonuçlarını dikkate almayı içerir. Bu anlamda "düşünümsellik" tüm bilginin "özel" olduğunu gösterir. Bilimsel anlamda ise düşünümsellik, yalnızca araştırmacıların bilim olarak [ürettiklerini] değil, aynı zamanda bilim insanına dönüktür. Bilim insanları kendilerini inceleyebilirler. Hufford, düşünümselliğin ana noktasının, en merkezi unsurunun tüm bilginin özneliği olduğunu belirtir. Bakış açılarının bilme sürecinin kaçınılmaz bir parçası olduğunu belirten Hufford, böylece bilme sürecinin ister istemez mutlaklık değil, görecelilik içereceğine işaret eder (Hufford 1995:57-58). Hufford'a göre bilgi üretiminin düşünümsel analizi bize aslında nerede durduğumuz hususunda daha kesin bir anlayış sağlayacaktır. Aynı zamanda bilimsel öğrenim süreçlerinden veya başka bir unsurdan kaynaklanan inanç ve eylemlerimizin kurgusal çıkmazlarından bizleri kurtaracaktır (Hufford 1995: 74). Charles Briggs kavramı değerlendirirken araştırmacının mülakattaki baskın rolünün (saha çalışması ile elde edilen) verilerin ortaya çıkması ve analiz edilmesi (süreçlerinde) dikkate alınması gerektiğini belirtir (1986: 119-120). Düşünümsel

analiz, kaynak kişilerin inançları, araştırmacı olarak kişinin kendi bilgisi, kişisel inançları ve ideolojisini dikkate alır (Hufford 1995: 71). Araştırmacının bilgisinin “düşünümsel” değerlendirmesi inceleme konusunu doğru değerlendirme duygusu verir. Bunu sağlamak için de araştırmacının konusunu sürekli değerlendirmesi gerekir (Hufford 1995: 74; Mullen 2000: 139).

Düşünümsellik kavram olarak yirminci yüzyılda ortaya çıkmışsa da öznenin kendisi üzerine eğilmesi bağlamında düşünümselliği önceleyen çok sayıda örnek vardır: Narkisos ile ilgili mitlerde, Binbir Gece masallarının anlatım tekniği içerisinde, Afrikalıların (Dinkalarda) rüyaları içeren anlatılarında, halk kültürünün kollektif hatırlamayı içeren çeşitli ritüellerinde, çağdaş bir ressamın kolajlarında düşünümselliğe atıf vardır (Myerhoff & Rubby 1982: 3). Kavram, yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra bilimsel çalışmalarda yöneme ilişkin bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Düşünümsellik bir sosyal bilimler kavramı olarak yirminci yüzyılın ikinci yarısında özellikle bilim felsefesinde işlenmeye başlanmıştır. Thomas Kuhn “Bilimsel Devrimlerin Yapısı” eserinde bilginin sürekli eleştirel bir zeminde yenilediği düşüncesi düşünümselliğe kapı aralayan yaklaşımlardan biri oldu. Peter L. Berger “The Social Construction of Reality”de bilginin sosyal ve kültürel temellerine vurgu yapar ve bilimin artık ayrıcalıklı ve saf olmadığını belirtir. Bilim felsefesinde meydana gelen dönüşümler bir dizi başka sosyal ve kültürel değişme ile de ilintilidir. II. Dünya Savaşı sonrası ortamda geleneksel otoriteler sarsılmış. Bireysel tercihlerin insan yaşamındaki belirleyiciliği artmıştır. Bu bağlamda otobiyografi türü hem edebiyatta, hem sinemada hem de bir bilimsel araştırma yöntemi olarak yayılmaya başlamıştır. Bu eğilim tüm bilimsel disiplinlerde kendi özne/nesne ilişkilerini sorgulamaya sonuçlanmıştır (Myerhoff & Rubby 1982: 8-9). Bilginin niteliğine ilişkin değerlendirmeler zamanla farklı disiplinlerin kendi bilgi teori ve yöntemlerine ilişkin tartışmalara da nüfuz etti. Bu bağlamda düşünümselliğin tartışılmaya başlandığı disiplinlerden biri de sosyoloji olmuştur. Bilgi üretim ve değerlendirme süreçlerine ilişkin eleştirel bir yaklaşımın sonucu olarak ortaya çıktı. “Genelde bilimin, özelde sosyolojinin nesnel hakikatler üretmeye çalıştığı görüşüne karşı çıkan Gouldner, bilginin bilen kişiden bağımsız olmadığını, sosyolojinin içinde var olduğu siyasal ve sosyo-ekonomik bağlamla sıkı sıkıya bağlı olduğunu savunuyordu.” (Marshall 2005: 277). Bu değerlendirme ilgili dönem ile ilgili iki yeni yaklaşımın belirmeye başladığını göstermektedir: Bunlardan birincisi nesnel bilgi üretimi ve araştırmacının konumuna ilişkindir. İkincisi ise bilginin bağlamının değerlendirmelerde dikkate alınmasına dönük vurgu olarak ortaya çıkmıştır. Bağlama dönük ilk vurgular antropolog Bronislaw Malinowski’nin ça-

lışmalarında (Malinowski 1992) ifade edilmeye başlanmış olmakla birlikte teori olarak şekillenmesi ve halk bilimini de içerecek şekilde birçok disiplinin kuramsal yaklaşımını belirlemesi İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleşmiştir.

Düşünümsellik ile ilgili yaklaşımın şekillenmesinde dil ve anlam ilişkisini sorgulamaya dönük eleştirel bir tavır temsil eden etnometodoloji ve Harold Garfinkel'e de değinmek gerekir: Etnometodologlar, sosyologların toplumsal düzene ait gerçekliği "dışarı"da inşa ettikleri savını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre bu gerçeklik, "bireylerin kendi kültürlerini yansıtan toplumsal normlar aracılığıyla içselleştirilen bir gerçekliktir." (Polama 1993: 244). Onlara göre "düzenin kendi başına gerçeklik" olmaktan ziyade o ortamda bulunanlar tarafından inşa edilmiş olduğu fikrini ileri sürerler. Garfinkel'in yöntemine dair bilgi veren Marshall'a göre Garfinkel'in "ilk çalışmalarının önemli bir kısmı, toplumsal yaşamdaki (aslında varolmayan) anlam ve varoluş duygusunu kendimizin yarattığı ve muhafaza ettiği olgusunu saptamaları için öğrencilerini dışarıda çalışmaya göndermekten ibaretti." (Marshall 2005: 217-218) değerlendirmesini yapar. Marshall etnometodolojik yaklaşım ışığında düşünümselliğin dil-düzen ilişkisi bağlamında ortaya çıktığını ve düzen duygusunun çevrede var olan bir şey olmaktan çok "konuşma süreçleri"nin bir parçası olduğunu belirtir (Marshall 2005: 218). Dil üzerinden yapılan betimlemelerin aynı zamanda bir inşa olacak olması bilimsel nesnelliğin niteliğine ilişkin tartışmaları da beraberinde getirecektir.

Düşünümselliği modernlik bağlamında değerlendiren Giddens, geleneksel kültürlerde geleneğin bizatihi kendisinin düşünümsel nitelik gösterdiğini belirtir. Düşünümsellik geleneğin gelenek çerçevesinde kendisini şerhetmesini içeriyordu. Giddens'a göre, modern toplumlarda düşünümsellik gelenekten kopmuş ve gelenek günümüzdeki "kimliğini" modernliğin düşünümselliğinden alır. Giddens'a göre "Modern toplumsal yaşamın düşünümselliği, toplumsal uygulamaların, bu uygulamalarla ilgili yeni bilgiler ışığında sürekli olarak incelenip reforme edildiği, böylece karakterlerini yapıcı olarak değiştirdikleri gerçeğinden oluşur... Modernliği belirleyen şey, yeninin yalnızca yeni olduğu için kucaklanması değil, büyük çapta bir düşünümsellik beklentisidir; bu da kuşkusuz, bizzat düşünmenin doğası üzerine düşünmeyi de içerir." (Giddens 1994: 40-41). Düşünümsellik, üretilmiş ve üretilen bilgiyi de içerecek bir boyut kazanır. "Modernlik, bütünüyle düşünümsel olarak uygulanmış bilgidir; ancak, bilginin kesinlik ile eşitlenmesinin yanlışlığı anlaşıldığı ortaya çıkmış bulunmaktadır. Baştan başadüşünümsel olarak uygulanmış bilgiyle kurulu bir dünyada yaşıyoruz; ama aynı zamanda bu dünya, o bilginin herhangi bir unsurunun değişmeyeceğinden hiçbir zaman emin olamayacağımız bir yerdir." (Giddens 1994: 41).

Bourdieu, toplumsal düzenin çıkmaz ve çelişkilerine karşın devam etmesine ilişkin insanların bu düzenle kurduğu ilişki bağlamında: “insanlar toplumsal dünyayı ya pek umursamaz ve hakkında konuşmazlar, ya da umursarlar ama bilmeden konuşurlar -ki tanıdığımız birçok sosyolog da buna dahildir- ... [insanlar] konuşurlar, ama sanki toplumsal dünyadan bahsetmiyorlarmış gibi, [bu dünyayı] unutmak isterlermiş gibi, bir başka deyişle, onu inkâr ederek” (Bourdieu 2000’den aktaran Mücen: 1). Bourdieu’ya göre bu durum “bilimsel araçlar kullanılarak gerçekleştirilebilecek bilimsel bir yüzleşme” (Mücen: 1) ile aşılabilir. Mücen, düşünümsellik kavramını “bilimsel yüzleşme” olarak çevirir. Bourdieu, sabitfikirler olarak ifade ettiği temel varsayımlar üzerine kurulu yapının öznesne ayrımını, mutlak bir uzaklığı içermediğini bu bağlamda sosyoloğun “bakış açısını, söylediklerini” doğru olarak sunmasının nasıl mümkün olabileceğini sorgular. Öncelikle sosyoloğun yapması gereken kendi sabitleriyle yüzleşmedir. Bu yüzleşme üç noktada yoğunlaşmalıdır: Kendi sınıfsal konumu, bilim dünyası içerisindeki konumu ve dış dünyaya bakışını şekillendiren “epistemik sabitfikir”ler. Bilim insanları bu çerçevede bilimsel araçları kullanarak kendi konumlarını ve bakış açılarını sorgulamak zorundadırlar. Bu sorgulama bilimsel düşüncenin kendisine dönmesi sayesinde gerçekleştirilir. Bourdieu’ya göre bu, sosyoloğun kendi nesnel konumunu düşünüp, buna eleştirel mesafe koyarak yapabileceği zihinsel faaliyet değil, sosyolojinin silahlarını kendine yönelterek, kendi konumunu ve çıkarlarını bilimsel analize tabi tutmasıdır (Mücen:1-10).

Sosyoloji merkezli başlayan bu tartışmalar diğer disiplinlerde de yönetime ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda değinilmesi gereken disiplinlerden biri de antropolojidir.

Antropoloji ve halk bilimi etnografik incelemeler gerçekleştiren bilimlerdir. Etnografik inceleme, yerli veya yabancı bir topluluğun yaşamına katılma, o yaşamın detaylarına hakim olma, araştırmanın yöntemine uygun veri toplama, toplanan verilerin yazıya geçirilmesini içerir. Yazıya geçirme aşaması inceleme nesnesinin belli sınırlar ve bağlam içerisinde sabitlenmesini içerir (Allred 2000: 1). “Antropolog incelemeye karar verdiği topluluğun yaşamına yoğun, etkin ve uzun süreli bir katılım gerçekleştirir. Bu katılım sonucunda o topluluğun en derin ve ayrıntılı bilgisine ulaşarak bu bilgiyi derler.” (Atay 2017, s. 190). Bu çalışma yöntemi kapsamında antropoloji alanında düşünümsellikle ilgili tartışmaların doğmasında disiplinin kendi içinde gerçekleşen dönüşümler etkili olmuştur: Antropolojinin başlangıç dönemlerinde, araştırmacının inceleme nesnesi araştırmacının kendi kültürel çevresinden “farklı olan”dır. Bu keskin farklılık, alan çalışmaları sırasında araştırmacının kendi konumunu daha açık bir şekilde göre-

bilmesine olanak sağlamıştır. Bu farkındalık antropolojide düşünümselliğe kapı aralayan etkenlerden biri olmuştur. Diğer bir neden ise antropolojinin farklı ve öteki olanın incelendiği bir disiplin olmaktan çıkmaya başlamasıdır. Antropolojinin sosyal ve beşeri bilimler içerisinde kendini konumlandığı alan bütünüyle sözlü kültürleri incelemektir. Bu toplulukların sosyo-kültürel yapılarında zaman içerisinde gerçekleşen dönüşümler yerli araştırmacı bir kuşağın ortaya çıkmasına ve yerli öznenin yerli nesneye bakışı şekline dönüşmeye başlamasına yol açtı. Bu değişim, önceki antropolog kuşağın çalışmalarının sorgulanmasını da beraberinde getirdi (Atay, 2017: 194-196; Özdamar Akarçay:87). Antropolojideki bu değişimler düşünümsellik/özdüşünümsellik kavramları etrafında yeni bir yöntemsel tartışmayı başlattı. Barbara Tedlock, 1970li yıllarda kültürel antropolojinin metodolojisinde “katılımcı gözlemden katılımcının gözlemlenmesine” doğru gerçekleşen değişime atıfta bulunur (Tedlock 1991: 67).

Atay, Crick’e atıfla antropoloğun, alan araştırmasına “başlamadan önceki bilişsel, düşünsel ve duygusal konumu” ile araştırma sonrası arasında bir farklılık ortaya çıktığını belirtir (Crick, 1982’den aktaran Atay 2017, s.193). Atay, hem araştırmacının araştırma sürecinde yaşadığı çok yönlü farklılaşmayı hem de antropolojik inceleme nesnesi olan toplulukların kendilerinin inceleme nesnesi olma konumlarının farkında olmaya başlamalarının oluşturduğu yeni konumlanmayı dikkate alır. Antropolojik inceleme artık “tek taraflı ve tek sesli” bir eylem değil araştırma nesnelere ile çok yönlü bir etkileşimi içeren “diyalojik”, “öznel-lerarası” bir etkinliktir (Atay, 2017, s. 199). Atay’a göre antropoloji bağlamında “öz-düşünümsellik, bu diyalojik etnografik etkinlik sürecinde edinilen deneyim üzerinde bir derin ve dikkatlice düşünme önerisidir.” (Atay 2017: 200).

Düşünümsellik, “Etnografik çalışmanın bağlamını, nasıl ve hangi koşullar altında yapılabildiğini, araştırmayı yönlendiren etmenleri eleştirel olarak düşünmenin gerekliliğine vurgu yapar. Araştırmacının çalıştığı dünyanın bir parçası olduğunun bilincinde olmasıdır (Nahya & Harmanşah 2016: 24). Helen Callaway’a göre bu bilinç, düşünümselliğin merkezindedir: “Sıklıkla apolitik olmakla kınansa da düşünümsellik, tersine, alan çalışmasının politik taraflarıyla yüzleşmede ve bilgiyi inşa etmede daha radikal bir özbilince yol açma olarak görülebilir... düşünümsellik, süre-gelen bir benlik analizi ve politik bilinç modu haline gelir.” (Callaway 1992, 33 den Nahya, Harmanşah 2016: 24). Bu modun, bilimsel bir çalışmanın eyleyen araştırmacı öznesinin, kendi inceleme nesnelere ile olan ilişkisini daha sağlıklı bir zemine yerleştirebileceği, bu şekilde araştırmanın bağlamının daha net olarak şekilleneceği varsayılır.

Sonuç Yerine: Türk Halk Bilimi ve Düşünümsellik

Genel olarak insan ve toplum bilimleri ve özel olarak da halk bilimi çalışmalarında inceleme konusuna temel oluşturacak verilerin önemli bir kısmı alan araştırması yoluyla elde edilir. Alan araştırmalarının yeri, zamanı, ne şekilde gerçekleştirileceği her disiplinin kendi konu ve çalışma alanına bağlı olarak kısmi değişiklikler gösterse bile sosyal ve beşeri bilimler alanlarında ortak olan temel kavramlar ve yöntemler vardır. Bu durum, bir disipline ait tartışmaların diğer disiplinlerce de değerlendirilmesinin önünü açar.

Halk bilimi çalışmalarının ilk yüzyılında araştırmacılar özellikle alan çalışmalarında derlenen unsurların kendisine odaklanmıştır. Halk bilimi çalışmalarında metin merkezli çalışmalar olarak tasnif edilen bu çalışmalar, önemli ölçüde, 1960 sonrası dönemde yerini metnin üretildiği ortamı da kendi bütünlüğü içerisinde değerlendiren bağlam merkezli yaklaşımlara bırakmıştır. Bağlam merkezli çalışmaların gelişiminde dil bilimi ve antropoloji alanındaki çalışmaların sonuçları etkili olmuştur. Disiplinlerarası etkileşimin sonuçları kavram, yöntem ve kuram katmanlarında ortaya çıkmıştır. Halk bilimi çalışmalarında yakın dönemde tartışılmaya başlanan “reflexivity/düşünümsellik” kavramı da alan çalışmalarının yöntemsel boyutuna ilişkin öne çıkan kavramlardan biridir.

Yukarıda özetlenen değerlendirmeler etrafında düşünümsellik kavramı etnografik araştırma yapanların sahadaki varlıklarının, kendi dünya görüşlerinin, hayata bakışlarının toplanan ve yayınlanan materyal üzerindeki sonuçlarının ne olduğuna ilişkin bir ikinci araştırmadır. Bu tartışma, araştırmacının kendisini bir inceleme nesnesi haline getirmiştir. Araştırmacı, kendi fiziksel ve bilişsel varlığının araştırmaya olan etkisini de dikkate almalıdır.

Alan çalışması yürüten her bilim insanı, araştırma sürecinde bir dizi değişime uğrar. Düşünümsellik kavramı etrafındaki tartışmalara Türkiye’de ilk işaret eden isimlerden olan Tayfun Atay, özellikle aynı kültür çevresinden olan, araştırma öznesi ile nesnesi arasındaki mesafenin daralmasının tehlikesine dikkat çeker. Antropoloji disiplinine vurgu yapmakla birlikte saha çalışması yürüten tüm disiplinleri içerecek şekilde, saha çalışması ve kültür tanıtımının, “çok sesli”, “diyalojik” bir nitelik taşıdığını belirtir (Atay 2017: 199). Atay’ın ifadesiyle özne/nesne ayırımına dayalı bir inceleme anlayışı yerini özne/özne ilişkisine bırakmıştır. Bu “öznelarası” etkileşim bilginin niteliğini de değiştirmektedir (Akt. Atay 2017: 199).

Bu tartışmalar halk bilimcilerin alan çalışmasına dayanan tüm incelemelerinde dikkate almaları gereken bir yöntemsel boyuta işaret etmektedir. Halkbilimsel

incelemeler önemli ölçüde alan araştırmasına dayalı olarak gerçekleştirilir. Bu özelliğine karşın Türk halk bilimi çalışmalarında, alan araştırması deneyimlerine ilişkin literatür oldukça sınırlıdır. Konuyla ilgili literatür, çoğunlukla, çevirilere dayanmaktadır. Türk halk bilimi araştırmacılarının alan çalışmalarına dayalı deneyimlerinin yöntemsel sonuçlara dönüştürülmesi oldukça sınırlı kalmıştır. Bu durumun nedenleri arasında şunlar sayılabilir: Türk halk bilimi incelemelerinin tarihi keskin boşluklar barındırır. Başlangıcı bir asrı aşan Türk halk bilimi incelemelerinin kurumsal bir çerçeve içerisinde yoğunlaşması 1980 ve özellikle 1990'lı yıllar sonrasında mümkün olmuştur. Halk bilimi disiplininin on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar giden tarihi ile karşılaştırıldığında bu oldukça uzun bir süredir. Tarihsel gecikmişlik, Türk halk bilimi araştırmacılarının, Batı merkezli teşekkül etmiş bir disiplinin kendi gelişim aşamalarında ortaya çıkmış tartışmalarının önemli bir kısmına uzak kalması sonucunu doğurmuştur. Türk halk bilimi araştırmacıları bu gecikmişliği aşmak için yoğun çaba sarfetmektedirler. Bununla birlikte bu durum oluşan tarihsel boşluğu aşmaya tam olarak yetmemektedir. Kavramlar, yöntemler ve kuramlar düzeyinde devam eden ve bir kısmı henüz açılmamış tartışma başlıkları bu olgu ile ilgilidir.

Halk bilimi ile doğrudan ilgili kabul edilemeyecek olsa da kişi merkezli anlatılara dayanan bir yazın geleneğinin Türk edebiyatı içerisindeki zayıf konumu da dikkate alınmalıdır. Deneme, biyografi, otobiyografi, anı gibi türlerin Türk edebiyatına geç girmiş olması bu durumu açıklayabilirse de yazar, kişisel anlatıların sınırlı varlığının Türk kültür ve düşün hayatında kişisel olanın ifade edilmemesinin nedenleri üzerine daha detaylı bir incelemenin yapılması gerektiğini düşünmektedir. Bu durum, Türk tarih yazımında da kişisel anlatılara dayalı metinlerin oldukça sınırlı oluşu şeklinde dışavurmaktadır.

Batı düşün geleneğinin kendi siyasal, ekonomik, kültürel dönüşümleri de dikkate alınması gereken diğer bir etmendir. Düşünümsellik yukarıda değinildiği gibi II. Dünya Savaşı sonrası çok yönlü değişimler ışığında ortaya çıkmış kavramlardan biridir ve ortaya çıktığı bağlamla ilintilidir. Türk toplumu bu dönüşümlerden etkilenmekle birlikte, söz konusu değişimlerin Türk kültür ve düşünce hayatına etkisi ve kapsamı da ayrıca değerlendirilmelidir.

Türk halk bilimi alanında yürütülen bilimsel çalışmalarda yöntem ile ilgili bölümler birbirine oldukça benzerdir. Bu benzerliği saha çalışmasının doğasının evrensel benzerliği ve Türk halk bilim çalışmalarının kültürel evreninin önemli ölçüde benzer olması mümkün kılar. Bununla birlikte saha çalışmasının yürütülmesine ilişkin deneyimlerin büyük bir kısmının inceleme sonuçlarının yazımında kullanılmadığı olgusunu da bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Araştırma sü-

recinin detaylı olarak gözlemlenmesi ve araştırma konusunun yanında araştırma sürecinin kendisine ilişkin elde edilen verilerin değerlendirilmesinden çoğunlukla kaçınılmaktadır. Yapılan incelemelerde yönteme ilişkin değerlendirmeler sınırlı tutulmaktadır.

Halk bilimi incelemeleri çoğunlukla araştırmacının kendi kültürel evreninde gerçekleştirdiği çalışmalara dayanır. Bu olgu, kültüre dair içsel bir farkındalık oluşturur. Araştırmanın emik yaklaşım çerçevesinde gerçekleştirilmesi, incelenen kültür çevresine yabancı bir araştırmacının kısa bir sürede farkına varamayacağı kültürel özelliklerin algılanması ve bu unsurlar arasındaki bağlantılara ulaşılmasını mümkün kılması anlamında olumludur. Bununla birlikte emik yaklaşımın başarılı olabilmesi düşünümsel bir yaklaşım geliştirmekle mümkün olabilir. Araştırmacı özne, kendi konumunu araştırmayı etkileyen bir unsur olarak dikkate alınmalıdır.

Düşünümsel yaklaşım bağlamında bir halk bilimi konusu örnek olarak değerlendirilebilir: Din ve inanç alanı farklı boyutlarda halk bilimi incelemelerine konu olmaktadır. Bu alanda çalışan araştırmacının ön kabullerinin araştırma konusu ile ilgili yaklaşımları etkileme gücü yüksektir. Bu nedenle dinsel alana ait olguların halkbilimsel incelemesinde düşünümsel/öz-düşünümsel değerlendirmelerin dikkate alınması yöntemsel bir zorunluluk oluşturmaktadır. Bu bağlamda Diane Goldstein yerinde bir uyarı ile dinsel olanın incelenmesindeki bazı yöntemsel sorunlara dikkat çeker. Bunlardan biri de (bilimsel araştırmanın ve araştırmacıdan kaynaklanan) seküler kimliğin etnografik durumu açıklamaya tam olarak yardımcı olmayacağı, [seküler kimliğin]dinsel kabul edilen etnografik olguyu sekülerleştireceği düşüncesidir (Goldstein 1995: 28). Bu araştırmacının seküler kimliğinin nesnel olma çabasını yadsımayan bir değerlendirmedir. Goldstein, seküler kimliğin araştırma olgusuna nesnel yaklaşıma çabasının, aynı zamanda dinsel etnografik olgunun tam olarak anlaşılmasının önünde bir engel oluşturacağına, sekülerliğin dinsel olanı kavrama ve kendi doğasına uygun aktarma anlamında eksik kalacağına vurgu yapar.

“Düşünümsellik” kavramının Türk halk inançları/dini çalışmalarını iki şekilde yansıması mümkündür: Araştırmacı kendisini, araştırma sürecini etkileme potansiyeline sahip kişi olarak değerlendirmelidir. Araştırma konusu ile ilgili sahip olduğu bilgi ve yargılar, araştırmacının kendisini konumlandırma şekli araştırma sürecini etkileyecektir. Halk dini/inançları çalışmaları kapsamında dikkat edilmesi gereken bir diğer kişi ise kaynak kişidir. Kaynak kişinin “düşünümsel” yaklaşımı bu bağlamda olumsuz bir etki doğurabilir. Yazar, saha çalışmaları sırasında kaynak kişilerin halk inançları ile ilgili bilgilerini paylaşmama eğilimini gözlem-

lemiştir. Resmi kurumlar (okullar, camiler) aracılığıyla üretilip yayılan seküler veya dinsel bilginin kendi inanç kabulleri ile uyuşmadığının farkında olan kaynak kişinin bilgi paylaşımını sınırlı tuttuğu veya sahip olduğu bilgiyi resmi söylemle uyumlu bir şekilde sunduğu gözlemlenmiştir.

Düşünümsellik halk bilimi çalışmalarında yöntemsel bir araç ve kavram olarak kullanılmalıdır. Bu şekilde öznelarası bir iletişim, araştırmancının anlam çerçevesinin belirginleşmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akarçay Özdemir, G. (2013). Etnografların Alanda Fotoğrafi Kullanma Deneyimleri ve Çalışma Pratikleri Üzerine Bir Etnografik Çalışma. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*. S.26., s. 83-128.
- Aktay, Y. (1998). The Reflexivity of Modernity and Social Sciences, *S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, Number: 12. p. 151-166.
- Allred, D. (2000). Representing Culture Reflexivity and Mormon Folklore Scholarship. Master of Arts English Department Brigham Young University.
- Atay, Tayfun (2017). Sosyal Antropolojide Yöntem Ve Etik Sorunu: “Klasik Etnografiden Diyalojik Etnografiye Doğru” Moment Dergi, *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*. 4(1): 189-206.
- Briggs, C. (1986). Learning how to ask: A sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research. New York: Cambridge University Press.
- Çobanoğlu, ö. (1999). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harmanşah, R.; Nahya, N. Z. (2016). *Etnografik Hikayeler Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hufford, David J. (1995). The Scholarly Voice and the Personal Voice: Reflexivity in Belief Studies. *Western Folklore*, Vol. 54, No. 1, Reflexivity and the Study of Belief: 57-76.
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mullen, Patrick B. (2000). Belief and the American Folk. *The Journal of American Folklore*, Vol. 113, No. 448 (Spring): 119-143.
- Myerhoff, B. ; Rubby J. (1982). A crack in the mirror: Reflexive Perspectives in Anthropology. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Savran, G. (2012). “Düşünüyorum, Öyleyse Varım”. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, S. 21. s. 157-168.

Yöntemsel Bir Kavram Olarak Türk Halk Bilimi Çalışmalarında Düşünümsellik

Tedlock, B. (1991). From Participant Observation To The Observation Of Participation: The Emergence Of Narrative Ethnography. *Journal of Anthropological Research*, Vol.:47. No: 1, pp. 69-94.

Elektronik Ortam

Mücen, B. http://www.academia.edu/18059885/Sabitfikirlerle_Y%C3%BCzle%C5%9Fen_Bilimsel_Tutum_Reflexivity_as_a_Scientific_Habitus_Confronting_Doxa_